

Research Paper

An evaluating the views of the four Neo-atheists (Harris, Hitchens, Dennett and Dawkins)

Habibollah DaneshShahraki¹ , Ali Shad^{*2}

¹ Associate Professor, Department of Philosophy, University of Qom

² PhD student of comparative philosophy, University of Qom

[10.22080/jre.2024.26799.1197](https://doi.org/10.22080/jre.2024.26799.1197)

Received:

March 15, 2024

Accepted:

July 31, 2024

Available online:

December 1, 2024

Keywords:

Neo-atheism, naturalism, evolutionism, the origin of religion, superhuman intelligence, the invalidity of proofs of God.

Abstract

Neo-atheism formed after September 11, 2001 is one of the most challenging issues today. Although neo-atheists have the same name as classical atheists, they have significant differences from them. They have abandoned the classical position of ignorance and have a positive and affirmative approach with the aim of challenging religious beliefs. For everyone to understand their purpose, they bring out laws and scientific discoveries from universities And by referring to naturalism based on evolutionism, they not only seek to deny the existence of God, but also provide evidence and clues for the non-existence of God And it is not to prove and confirm their scientific views, they simply explain religious beliefs scientifically and evolutionarily. The criticism of neo-atheists is the behavior of some believers in a particular religion, who by generalizing this behavior to all religions, judge God and religious faith. This research has evaluated the most important claims of Sam Harris, Christopher Hitchens, Daniel Dennett and Richard Dawkins by proposing competing viewpoints and presents the demarcation between science and religion as the best solution to the problem.

***Corresponding Author:** Ali Shad

Address: University of Qom

Email: alishad@alumni.znu.ac.ir

Extended Abstract

1. Introduction

Atheism has been one of the most important issues of human thought throughout history, and there have been two groups of atheists. There is a group of philosophers such as Russell, Sartre, and John Mackie, and they are referred to as traditional atheists. The traditional atheists' method of explaining their views has been argumentative and based on philosophy.

The second group is the new atheists, and with the beginning of the 21st century and in its early years, some scientists have presented their atheistic views based on scientific issues. These scientists include Sam Harris, Christopher Hitchens, Daniel Dennett, and Richard Dawkins.

New atheists simplify their atheistic views for people. Using evolutionary naturalism, they move out of the position of caution and look for evidence to deny God and the arguments to prove it. In the view of this group of atheists, religion and God as its most important issue should be scientifically explained. Accordingly, in this study, two of Sam Harris's views, two of Christopher Hitchens's views, one of Daniel Dennett's views, and six of Richard Dawkins' atheistic views were examined.

On the one sense, Sam Harris believes that faith in God causes human suffering and pain. Because faith is belief without a reason. After proposing this view, he refers to human evils such as terrorism and considers it dependent on God and faith in Him. Harris does not mention how he got from it to atheism. On the other sense, he considers the criterion for the truth of religious propositions to be scientific laws, and according to them, he considers the Bible to be worthless. Now we must ask him, God is a transmaterial entity in

religion, and science does not examine the existence of the super-material, how does he do this?

Christopher Hitchens also extends the laws of science to religion and believes that religion is a human phenomenon. He does not specify how scientific laws can be extended to the field of religion.

Also, Hitchens considers it necessary to understand the contents of faith in the Bible to rely on the appearance of the text, and this view relies on the apparent contradictions of the four Gospels, while Christians believe that the Gospel is written by Jesus' disciples and cannot be attributed to God.

Daniel Dennett considers evolutionary biology to be a science that provides humans with the best and deepest explanations for all phenomena, including ethics and religion. In his view, despite the naturalistic method of scientific explanation from religion, religious and theological explanation is eliminated in religious teachings, and science is only the answer to the questions of religion. Dennett does not negate religion and explains it scientifically so that it can be useful for humans.

Richard Dawkins, at one point, considers God to be a scientific hypothesis that must be studied scientifically. A hypothesis is made in a scientific investigation on something that is material and can be examined through observation and experimentation, while God is not material.

Dawkins elsewhere, relying on evolutionary psychology, deals with the origin of religion and considers it memes. He introduces God as the virus of the mind. Alistair E. McGrath believes that Dawkins expressed this opinion without reason.

According to Dawkins, when God is the virus of the mind, it will hinder the

progress of science. He goes on to introduce God as a superhuman and supernatural intelligence and degrades him from being the Creator. In criticizing this part of Dawkins' belief, it should be said that he certainly imagined the creator and design at the beginning of his critique and then reduced it to superhuman intelligence.

He goes on to attack the arguments for the existence of God by referring to scientific laws and considers them to be false, while many religious beliefs, although reasonable, are not provable.

2. Method

The method of this research is descriptive-analytical. In this method, in addition to the views of the new atheists from their own sources, some of the competing answers also come from their books.

3. Findings

The result of the analysis of the views of modern atheists is as follows:

- a) Since the audience of modern atheists is ordinary people, they do not go deep into the fundamentals of religion and present their views on religion as an attractive example.
- b) The examples mentioned by modern atheists have two great characteristics: first, they have an outward perception of religious foundations, and second, they refer to the superficial behaviors of some religious claimants who act against religion and its foundations.

- c) The views of modern atheists about the denial of religion and God are only scientific explanations and there is no alleged proof in this explanation.

4. Result

The new atheism, which is rooted in the events of September 11, 2001, is a positive or positive approach. Believers in the new atheism do not seek to disbelieve in the existence of God and try to find evidence to deny God. They have departed from the ignorant and cautious stance of traditional atheism and consider the proofs for the existence of God to be incomplete and seek to provide evidence to refute the existence of God. The views of modern atheism are mostly based on naturalism based on Darwin's theory of evolution and seek a scientific explanation of religion to the extent that they consider religion and God as a scientific hypothesis and introduce scientific laws as the only way to human knowledge. Instead of talking to technologists and philosophers, modern atheists address the general public and explain their views to all people.

Funds

There was no funding for this research.

Authors

The authors of the article are Ali Shad and Habibollah Danesh Shahraki, and Ali Shad is the corresponding author.

Conflict of interest

There is no conflict of interest.

References

- Barbour, I. (2013), *Issues in Science and Religion*, translated by Bahao-Aldin Khoramshahi, Tehran, University Publication Center. (In Persian)
- Dawkins, R. (1986), *The Blind Watchmaker*. London and New York: North.
- Dawkins, R. (1989), *The Selfish Gene*. USA, New York, Oxford.
- Dawkins, R. (1995), *River Out of Eden: A Darwinian view of life*, London: Phoenix.
- Dawkins, R. (2003), *The Improbability of God*. *Free Inquiry Magazine*, 18, no. 2.
- Dawkins, R. (2004), *A Devil's Chaplain: Reflections on Hope, Lies, Science and Love*, First Mariner, New York.
- Dawkins, R. (2006), *The God Delusion*, New York, Houghton Mifflin.
- Dennett, D. (1996), *Darwin's Dangerous Idea: Evolution and the Meanings of Life*. Simon & Schuster. Reprint edition.
- Dennett, D. (2007), *Atheism and Evolution*, Michael Martin (ed); in *The Cambridge Companion of Atheism*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dennett, D. (2007). *Breaking the spell: Religion as a Natural Phenomenon*, USA, New York.
- Harris, S. (2004), *The End of Faith: Religion, Terror and the Future of Reason*, New York: Norton.
- Harris, S. (2007), *Letter to a Christian Nation*, New York: Knopf.
- McGrath. Alister E, and Joanna Collicutt McGrath. (2007), *The Dawkins Delusion? Atheist Fundamentalism and the Denial of the Divine*, The United States of American: Inter-University Press.
- McGrath. Alister E. (2010), *Science and Religion, a new Introduction*, Blackwell Publishers.
- McGrath. Alister E. (2009), *Reformation Thought*, translated by Behrooz Hadadi, Qom, University of Religions Publication. (In Persian)
- Michel, Thomas, (2009), *An Introduction to Christian Theology*, translated by Hossein Tofighi, Qom, University of Religions Publication. (In Persian)
- Peterson. M, Hasker. W, Reichenbach. B, Basinger. D, (2010), *Reason and Religious Belief: An Introduction to the Philosophy of Religion*, translated by Ahmad Naraghi & Ebrahim Soltani, Tehran, Tarhe now Publication. (In Persian)
- Stace. Walter T, (2011), *Religion and the modern mind*, translated by AmdReza Jalili, Tehran, Hekmat Publication. (In Persian)
- Ward, K. (2007), *The Case for Religion*, Oneworld, London.

علمی

ارزیابی دیدگاه‌های چهار خداناباور نوین (هریس، هیچنز، دنت و داوکینز)

حبيب‌اله دانش‌شهرکی^۱، علی شاد^{۲*}

^۱ دانشیار گروه فلسفه دانشگاه قم، قم، ایران
^۲ دانشجوی دکتری فلسفه‌ی تطبیقی دانشگاه قم

[10.22080/jre.2024.26799.1197](https://doi.org/10.22080/jre.2024.26799.1197)

چکیده

خداناباوری نوین شکل گرفته پس از رخداد یازدهم سپتامبر سال ۲۰۰۱ از چالشی‌ترین موضوعات کنونی می‌باشد. خداناباوران نوین گرچه در نام با خداناباوران سنتی مشترک هستند، ولی تفاوت‌های زیادی با آنان دارند. اینان موضع کلاسیک ندانمانگاری را کنار نهاده و با رویکردی ایجابی و اثباتی با هدف به چالش کشیدن باورهای دینی هستند. آنان برای همه‌فهم‌کردن هدف خود، قوانین و کشفیات علمی را از مجامع دانشگاهی بیرون آورده و با استناد به طبیعت‌گرایی مبتنی بر فرگشت‌گرایی، نه تنها به دنبال انکار وجود خدا هستند، بلکه شواهد و قراینی را برای عدم وجود خدا تدارک می‌بینند و با این کار برای اثبات و تأیید دیدگاه‌های علمی خود نبوده و صرفاً باورهای دینی را تبیین علمی و تکاملی می‌نمایند. نقدهای خداناباوران نوین به رفتار برخی از باورمندان به دین خاص بوده که با تعمیم دادن این رفتار به همه‌ی ادیان، درباره‌ی خدا و ایمان دینی داوری می‌کنند. این پژوهش با طرح دیدگاه‌های رقیب، به ارزیابی اجمالی مهم‌ترین ادعاهای سم هریس، کریستوفر هیچنز، دنیل دنت و ریچارد داوکینز پرداخته است و تحدید میان علم و دین را به عنوان بهترین راه‌حل مشکل پیش آمده، معرفی می‌نماید.

تاریخ دریافت:

۲۵ اسفند ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:

۱۰ مرداد ۱۴۰۳

تاریخ انتشار:

۱۱ آذر ۱۴۰۳

کلیدواژه‌ها:

خداناباوری نوین، طبیعت‌گرایی، فرگشت‌گرایی، منشأ دین، هوش فرانسائی، باطل بودن براهین اثبات خدا.

۱ مقدمه

خداناباوری یکی از مسائل چالشی است که به صورت سنتی و نوین پیگیری می‌شود. خداناباوری

ایمیل: alishad@alumni.znu.ac.ir

* نویسنده مسئول: علی شاد
 آدرس: دانشگاه قم

بنیان‌های تکاملی نوع‌دوستی دارند و بر ارزش‌های اخلاقی زندگی انسان بدون دین تأکید می‌کنند. بر پایه‌ی دیدگاه برخی از زیست‌شناسان تکاملی، فرایند تکامل افزون بر اینکه در ژن و فرایندهای آن دخیل هستند، کارکردی را در وجود هر یک از اعضای گروه برمی‌انگیزند که برابر با این کارکرد در گروه ایفای نقش می‌نمایند. آنان بر این باور پافشاری دارند که طبیعت‌گرایی همراه علم و نگاه علمی است و با این وسیله به رویارویی با دین می‌روند و با استناد به زیست‌شناسی تکاملی، دیدگاه‌های خود را تبیین می‌نمایند. داوکینز در این زمینه می‌گوید: «پیش از این ما در نادانی بودیم ولی اکنون با وجود علم حقیقت را پیدا کرده‌ایم.» (Dawkins, 1986: 5) وی با تکیه بر نظریه‌ی تکاملی داروین نتیجه می‌گیرد که جهان تنها با تکامل به وجود آمده است و در این جهان هر آنچه انسان انتظار داشته باشد، وجود دارد. داوکینز می‌گوید: «جهان با تکامل پیدا شده است و ویژگی‌هایی را دارد که ما از آن انتظار داریم. هیچ نقشه، هدف، بد و خوب به جز یک سازنده‌ی نابینا که بی‌رحم است، وجود ندارد.» (Dawkins, 2003: 152) دلیل دنت نیز به مانند بسیاری از زیست‌شناسان تکاملی معتقد است، برای برخی از رخدادهایی که دچار دگرگونی‌های فرگشتی شده‌اند، شواهدی در طبیعت وجود دارد که هیچ هدفی را دنبال نمی‌کنند و باید همه‌ی آنها را تبیین علمی نمود. دنت در این باره می‌گوید: «یک تکه ماده‌ی غیرفعال ماشین‌وار و بی‌مانند از مبانی مکانیکی مولکولی پایه‌ی همه‌ی چیزها در جهان می‌باشد که نتیجه‌ی آن هوشیاری و معنا دادن است.» (Dennett, 1996: 234) در باور دنت، جهان طبیعت پر از انسان‌ها، گیاهان، و جانداران و بی‌جان‌ها است که ما آنها را می‌بینیم و از راه‌های گوناگون درباره‌ی آنها به آگاهی و شناخت می‌رسیم، از آنها بهره می‌بریم و ... بنابراین، باید همه‌ی این پدیده‌ها را تبیین علمی نماییم و به دست بیاوریم که این موجودات فیزیکی با این پیچیدگی چگونه پدید آمده‌اند. وی این تبیین را در اختیار علم قرار می‌دهد. خداناباوران نوین بر خلاف خداناباوران کلاسیک به

سنتی بیشتر متکی بر فلسفه و استدلال فلسفی بود که می‌توان به نماینده‌ی این گروه از خداناباوران به فیلسوفانی مانند برتراند راسل، ژان پل سارتر و جان مکی اشاره نمود. در سوی دیگر خداناباوری نوین اساس کار خود را بر پایه‌ی طبیعت‌گرایی فرگشتی و علوم تجربی از جمله فیزیک، زیست‌شناسی و کیهان‌شناسی قرار می‌دهد. مهم‌ترین مسئله که پژوهش پیش‌رو بر روی آن انجام شده، این است که، چگونه و بر چه اساسی خداناباوران نوین مانند هریس، هیچنز، دنت و داوکینز به نفی و انکار دین و خدا می‌پردازند؟ از نظر تاریخی، دیدگاه‌های خداناباوران نوین، پس از رخداد یازدهم سپتامبر ۲۰۰۱ به صورت رویکرد ایجابی یا اثباتی اوج گرفت. اینان تلاش می‌نمایند شواهدی را برای انکار خدا بیاورند. خداناباوران نوین از ندانم‌گویی و موضع احتیاط خارج شده و براهین اثبات وجود خدا را نارسا می‌دانند و به دنبال تدارک شواهدی برای رد وجود خدا هستند. اینان دین را به عنوان فرضیه‌ی علمی قلمداد می‌کنند و بر این باورند چون هیچ مدرکی تاکنون تولید نشده که بتواند در برابر کنکاش علمی مقاومت کند، بنابراین ادعاهای ایجاد شده توسط دین باید به عنوان گزاره‌های دینی رد شود. افزون بر این، از آن‌جا که باورها و آموزه‌های دینی بر اساس شواهد علمی بروز نمی‌یابد، نه تنها اشتباه هستند بلکه غیرمنطقی و خطرناک می‌باشند. ریچارد داوکینز در این باره می‌گوید: «دین ممکن است تنها انگیزه‌ی خشونت نباشد، ولی خطرناک‌ترین برچسب را در تاریخ می‌زند که می‌توان با این برچسب «آنها» را در مقابل «ما» شناسایی کرد.» (Dawkins, 2004: 158) بر این اساس خداناباوری نوین یک موضع انتقادی آشکار نسبت به دین ارائه می‌نماید و این موضع را به همه‌ی آموزه‌های دینی تعمیم می‌دهد. آنان از یک سو در ادعاهای خود، دین را برای رفتار اخلاقی مورد نیاز نمی‌دانند و در بسیاری از موارد خود دین را عمیقاً غیراخلاقی دانسته که عواقب منفی اجتماعی و فردی به دنبال دارد. از سوی دیگر، رفتارهای اخلاقی را مبتنی بر طبیعت‌گرایی می‌دانند که ریشه در

می‌پردازند؟ در میان پژوهش به دیدگاه‌های رقیب نیز در ساختار پاسخ به نقدها اشاره می‌شود.

۳ ارزیابی دیدگاه‌های سم هریس

سم هریس، دانش‌آموخته‌ی عصب‌شناسی دانشگاه استنفورد در آغاز قرن ۲۱ میلادی دیدگاه‌های خود را در دو کتاب پایان ایمان و نامه به ملت مسیحی ارائه داد. دیدگاه‌های وی پس از رخداد‌های یازدهم سپتامبر روشن‌تر بیان شد. هریس ابتدای مدعای خود را بر دو پایه‌ی علم‌باوری تکاملی و توجه به تروریسم تبیین می‌نماید و در این زمینه راه‌حلهایی را در جهت رها کردن دین پیشنهاد می‌دهد و نتیجه می‌گیرد که دین در حال حاضر بی‌فایده است و علم باید درباره‌ی کارکرد دین پاسخ‌گوی پرسش‌ها باشد. دو مدعای بزرگ هریس که بنیاد دیدگاه‌های خداناباوری ایشان با تکیه بر کلیدواژه‌ی پربسامد «قرینه» می‌باشد، به قرار زیر است:

الف) ایمان به خدا سبب رنج انسان است.

هریس هدف زندگی انسان را خوشی می‌داند و با فرض نبود خدا و بی‌هدف بودن جهان، درباره‌ی سعادت انسان می‌گوید: «سعادت آن چیزی است که باید در زندگی برای انسان رفاه و نیک‌روزی را در پی داشته باشد.» (Harris, 2004: 205) وی رنج کشیدن و مردن را امری ناگزیر می‌داند و آن را به فرایند تکامل نسبت می‌دهد که باید فرد در طول زندگی خود رنج و سختی‌ها را کنار زده تا بیشتر عمر نماید. هریس پس از تبیین رنج و سختی بر این باور است که ایمان به خدا باعث به وجود آمدن هرگونه رنج و سختی در زندگی انسان می‌شود. هریس ایمان را در کتاب خود چنین تعریف می‌کند: «ایمان باور بدون دلیل و قرینه است.» (Ibid: 85) سم هریس پس از تعریف ایمان، ریشه‌ی شرور انسانی را به ایمان به خدا نسبت می‌دهد و مدعی است انسان‌ها در طول تاریخ همواره بر اساس ایمان خود

سراغ اهل فن و فلسفه نمی‌روند و کار خود را در بین عامه‌ی مردم آغاز می‌کنند. اینان، عقاید و دیدگاه‌های خود را به گونه‌ای همه‌فهم و همسو با رفتار دین‌داران ارائه می‌نمایند و با اشاره به شرور انسانی مانند جنگ‌ها نتیجه می‌گیرند که دین یک باور نامعقول و غیرقابل دفاع است که زندگی بر پایه‌ی آن خطرناک می‌باشد. بر پایه‌ی این مقدمه لازم است، مسایل و مبانی دیدگاه‌های هر یک از چهار خداناباور نوین بررسی شود.

۲ پیشینه‌ی پژوهش

پژوهشی با عنوان «نظریه‌ی تکامل خدابنیاد آلون پلنتینگا و نقدهای ملحدانه‌ی دانیل دنت» توسط هژیر مهری انجام و در شماره‌ی ۱ بهار ۹۷ دوفصلنامه‌ی پژوهش‌های فلسفی - کلامی چاپ شده است. نویسنده‌ی این مقاله ابعاد سازگاری نظریه‌ی تکامل با آموزه‌های دینی را با نقد نظریات دنیل دنت بررسی نموده است.

پژوهشی با عنوان «ارزیابی دیدگاه‌های الحادی داوکینز در کتاب پندار خدا» توسط علی‌اصغر مروت انجام شده و در دوفصلنامه‌ی پژوهشنامه‌ی فلسفه‌ی دین به چاپ رسیده که نویسنده در این مقاله دیدگاه‌های الحادی داوکینز را بر اساس انتخاب طبیعی بررسی می‌کند.

پژوهش دیگری با عنوان «الحاد جدید» توسط علی شهبازی، رسول رسولی‌پور و علی اله‌بداشتی انجام شده و در شماره‌ی ۲۸ (پاییز و زمستان ۱۳۹۵) دوفصلنامه‌ی پژوهشنامه‌ی فلسفه‌ی دین به چاپ رسیده است. پژوهشگران این پژوهش به دنبال چیستی، بنیان‌ها و زمینه‌های الحاد مدرن می‌باشند.

پژوهش‌های دیگری نیز درباره‌ی دیدگاه‌های طبیعت‌گرایانه‌ی هر یک از چهار خداناباور نوین انجام شده است. بر همین اساس پرسش بنیادین این پژوهش را بر این قرار دادیم که خداناباوران نوین مانند سم هریس، کریستوفر هیچنز، دنیل دنت و ریچارد داوکینز بر چه اساسی به نفی و رد دین و خدا

ب) قوانین علمی ملاک صدق گزاره‌های دینی است.

هریس در کتاب نامه به ملت مسیحی، معیار صدق گزاره‌های دینی را بر اساس سنجه‌های علمی قلمداد می‌کند. وی کتاب مقدس را منبع علمی نمی‌داند و معتقد است که همان سنجه‌های مبتنی بر قرینه که قوانین علمی هستند باید برای سنجش گزاره‌های دینی به کار گرفته شوند. هریس دین و آموزه‌های دینی را در کنار سایر رشته‌های علمی قرار می‌دهد و مدعی است که آموزه‌های دینی باید بر اساس قوانین علمی تبیین گردند. او می‌گوید: "چرا کتاب نوشته شده به دست دانای مطلق، نمی‌تواند شامل غنی‌ترین قوانین ریاضیاتی باشد یا به قوانین الکتریسته، دی‌ان‌ای یا عمر و اندازه واقعی زمین اشاره نکند." (Harris, 2007: 61) از دید هریس، کتاب مقدس فاقد مطالب مفید بوده و در صورتی که صدق و حقیقت کتاب مقدس بر اساس قوانین علمی تبیین نگردد، فاقد ارزش و حقیقت خواهد بود.

نقد: جهان‌بینی دینی با جهان‌بینی علمی تفاوت دارد و روش تبیین هر یک مختص آن حوزه است. جهان‌بینی دینی دارای سه رکن است که با جهان‌بینی علمی تفاوت بنیادین دارد (استیس، ۱۳۹۰: ۲۳-۷۰) **نخست**، در جهان‌بینی دینی خدا به عنوان امر مقدس و فراتر از ماده با روش دینی، مورد بحث است؛ درحالی‌که علم به وجود فرامادی روحانی ورود نمی‌کند. **دوم**، هدفدار بودن جهان دومین رکن جهان‌بینی دینی می‌باشد. بر اساس این نگرش جهان دارای نظم و هدفی است که نشان می‌دهد جهان دارای نظام احسن و با تفسیر غایت‌مندی دینی قابل تبیین است. **سوم**، نظم اخلاقی جهان سومین رکن جهان‌بینی دینی است. جهان‌بینی غیردینی، جهان را از خدا خالی می‌داند و به تبع آن ارزش‌ها کم‌رنگ می‌گردد. زیرا؛ در این نوع جهان‌بینی، هیچ ارتباط منطقی میان کشفیات علم و مسائل اخلاقی وجود ندارد. به عنوان نمونه، هیچ ارتباطی میان اخلاق و اینکه زمین به گرد خورشید می‌چرخد یا خورشید به گرد زمین؛ وجود ندارد. یا زمانی که منشأ بیماری

سختی‌هایی را برای یکدیگر رقم زده است. به نظر هریس چون؛ «ایمان به خدا باور بدون دلیل، شاهد و قرینه می‌باشد، پس خطرناک بوده و باعث رنج و درد می‌شود.» (Ibid:67) دلیل و قرینه از دیدگاه هریس علمی بودن یک چیز است که تن به تجربه می‌دهد و قابل مشاهده است. بنابراین؛ یگانه راه نجات از درد و رنج حذف ایمان می‌باشد و توصیه می‌کند که هیچ کس نباید به چیزی که دلیل و قرینه‌ای برای آن ندارد، باور داشته باشد و این امر تنها با پیروی از روش علمی و انباشت ذهن از عقل و علم ممکن می‌شود.

نقد: (۱) هریس منظور خود را از سعادت بیان نمی‌کند و اینکه کدام گونه از خوشی‌ها باعث رسیدن به سعادت می‌شود؟ آیا بین لذت و خوشی و سعادت رابطه برقرار است؟ وی می‌کوشد به روشنی چیستی خوشی و سعادت را تبیین نماید؛ ولی دیدگاه‌هایش درباره‌ی سعادت بسیار مبهم است.

(۲) هریس درباره‌ی رنج و سختی که حاصل تروریسم است، مشخص نمی‌کند چگونه می‌توان بی‌خدایی را از آن نتیجه گرفت؟

(۳) هریس ایمان دینی برخی از افراد متدین را به رفتار شخصی آنان تعمیم می‌دهد که این تعمیم، درست نمی‌باشد. وی پس از آن ریشه‌ی درد و رنجی را که بری از انسان‌ها برای یکدیگر به وجود می‌آورند، به ایمان محض به خدا نسبت می‌دهد، در حالی‌که انسان موجودی مختار با آزادی اراده است که نمی‌توان آسیب‌ها و رنج‌های برآمده از ترور را صرفاً به خدا نسبت داد.

(۴) از سوی دیگر علم و دین دو حوزه‌ی جداگانه‌ای هستند که هم باید استقلال قلمرو، روش و هدف هر یک را به رسمیت شناخت و هم به این نکته توجه داشت که نمی‌توان از یک روش در دو حوزه بهره برد. به عنوان نمونه نمی‌توان از روش تجربی برای تبیین امور معنوی استفاده کرد یا از روش دینی به دنبال تحلیل اجزای فیزیکی و شیمیایی ماده بود.

نظر می‌رسد وی نیز مانند هریس در خطرناک بودن دین به رفتار برخی از مدعیان دیندار استناد می‌کند.

(۲) در تسری قوانین علمی به دین باید پرسید، چگونه یک علم با روش خود می‌تواند، تبیین و فهم کاملی از دین ارائه دهد؟ از آنجایی که همه‌ی ادیان واجد بعد مهم غیرمادی هستند و این بعد «به اعتقادات اساسی یا مدعیات صدق و کذب‌بردار آن دین مربوط است و با اعتقادات سروکار دارد و به اعمال و تجربیات کسانی که پیرو یک دین خاص هستند، معنا و جهت می‌بخشد» (پترسون، ۱۳۸۹: ۲۲) یک دین خاص که دارای ابعاد عاطفی و روحانی است، مناسک و اعمالی برای انجام دارد و راه روشی برای انسان تجویز می‌نماید، امکان ندارد تنها با مشاهده به دست آید.

(۳) هیچنز معتقد است اگر لازم باشد به چیزی ایمان داشت، ارزش این ایمان بسیار کم خواهد بود. وی با این دیدگاه باور به ایمان و جامعه‌ی دینی را تصدیق می‌کند، گرچه شاید خود به آن باور نداشته باشد یا به زبان نیاورد.

ب) لازمه‌ی فهم مفاد ایمان در کتاب

مقدس تکیه بر ظاهر متن است.

هیچنز فهم واقعی مفاد ایمان در کتاب مقدس را حمل به معنای ظاهری متن مقدس می‌داند و با تکیه بر تناقض‌های ظاهری در اناجیل چهارگانه، آن را کتاب مقدس الهی نمی‌داند و می‌گوید: «اناجیل چهارگانه، دچار تناقضاتی است که نویسندگان آنها درباره‌ی موضوعات مطرح در آن نمی‌توانند به صورت یقینی مدعی شوند که دارای ضمانت الهی هستند.» (Hitchens, 2007: 112) به باور هیچنز، وقتی اناجیل چهارگانه به این میزان با یکدیگر در تناقض هستند، چگونه می‌شود متون اناجیل را کلمه‌ی خدا دانست. سپس نتیجه می‌گیرد: «این اناجیل از دو حال خارج نیستند: یا در ظاهر و لفظ چنین معنایی دارند و اگر اینگونه نیست پس باید دروغ، فریب و غیراخلاقی باشند.» (Ibid: 120)

کووید ۱۹ و راه درمان آن کشف شد، آیا ماهیت وظایف اخلاقی انسان‌ها مانند راستگویی، عدالت، صلح و ... تغییر کرد؟

استیس در این زمینه می‌گوید: «مفاهیم علمی فی‌الواقع اثر عمیق و نامطلوبی بر اندیشه‌های اخلاقی داشته‌اند. این مفاهیم علمی فروپاشی این اعتقاد را که جهان یک نظام اخلاقی است، موجب شده‌اند.» (همان: ۱۳۵) حال باید از هریس پرسید، در آن هنگام که خوب و بد در راستای اهداف انسانی سنجیده می‌شود و از طرفی هم جهان دارای هدفی نیست، نظام اخلاقی چگونه خواهد بود؟

۴ ارزیابی دیدگاه‌های کریستوفر هیچنز

کریستوفر هیچنز دیدگاه‌های خود را در کتاب «خدا بزرگ نیست: دین همه چیز را مسموم می‌کند.» منعکس نموده است. وی کتابش را طوری تدوین کرده است که یکی از پرفروش‌ترین آثار نوخادانابوری به شمار می‌رود. با بررسی کتاب هیچنز دیدگاه‌های خدانابوری وی به قرار زیر است:

الف) دین پدیده‌ی انسانی

هیچنز در کتاب خود به صورت انتقادی درباره‌ی منشأ دین معتقد است: «دین پدیده‌ی انسان است.» (Hitchens, 2007: 8, 17, 54) وی پس از این ادعا با تکیه بر برداشت خود از قوانین علمی معتقد است: «در صورتی که لازم است به چیزی ایمان داشت، این احتمال که آن چیز از ارزش و حقیقت بهره برده باشد، بسیار کم خواهد بود.» (Ibid: 71) کریستوفر هیچنز هم، قوانین علمی را که در تبیین پدیده‌های طبیعت کاربرد دارند به تبیین مفاهیم و آموزه‌های دین تسری می‌دهد.

نقد: (۱) دیدگاه‌های هیچنز در مقایسه با الحاد علمی مانند فروید، راسل، فویرباخ و مارکس بسیار پیش‌پا افتاده بوده و تنها ادعای انسانی بودن منشأ دین را مطرح نموده است و استدلال نکرده که چرا دین منشأ انسانی دارد و برای وی خطرناک است. به

۵ ارزیابی دیدگاه‌های دنیل دنت

دنیل دنت خود را روشن‌اندیش نامیده و دیدگاه‌هایش را در کتاب «شکستن طلسم: دین، پدیده‌ای طبیعی» می‌آورد. دنت در این کتاب مدعی است که باید دین را طبیعت‌گرایانه و با زیست‌شناسی تکاملی مورد بررسی و مطالعه قرار داد. بر همین اساس، سیستم باور دنیل دنت به طبیعت‌گرایی علمی معروف شده است. در این سیستم، تنها طبیعت، انسان‌ها و دستاوردهایش امور واقعی هستند که علم می‌تواند معرفتی کامل، دقیق و قابل اعتماد از واقعیت به انسان ارائه نماید.

با روش تبیین طبیعت‌گرایانه و علمی، دین بررسی می‌شود.

دنت، زیست‌شناسی تکاملی را علمی می‌داند که ژرف‌ترین تبیین‌ها را درباره‌ی همه‌ی پدیده‌ها از جمله اخلاق و دین در اختیار انسان قرار می‌دهد. وی معتقد است، با وجود روش تبیین طبیعت‌گرایانه از دین، مجالی برای تبیین دینی و الهیاتی در آموزه‌های دینی وجود ندارد. دنت با پافشاری بر علم، آن را یگانه پاسخگوی پرسش‌های دین معرفی می‌نماید.

«دین طبیعی است. یعنی پدیده‌ای انسانی است که از رخدادهای ارگانیسم‌ها، چیزها، ساختارها و الگوها تشکیل شده و مانند آنها از قوانین فیزیکی و زیست‌شناسی پیروی می‌کند. بنابراین؛ معجزه‌ای وجود ندارد. توجه داشته باشید، ممکن است راست باشد که خدایی وجود دارد که در واقع خالقی هوشمند، آگاه و نسبت به همگان مهربان باشد ولی در عین حال دین به خودی خود به عنوان مجموعه‌ای از پدیده‌های پیچیده، یک پدیده‌ی کاملاً طبیعی است.» (Dennet, 2007: 35)

دین از نگاه دنت یک پدیده‌ی انسانی و کاملاً طبیعی است که در آن معجزه راه ندارد. او بر این باور است که ریشه‌های دین، مانند ریشه‌های زبان و موسیقی را می‌توان به صورت علمی بررسی نمود.

نقد: (۱) چون زمینه‌ی فکری هیچ‌چیز در باب فهم محتوای ایمان، متون کتاب مقدس می‌باشد، باید یادآور شد که مسیحیان هرگز نمی‌گویند، عیسی کتابی به نام انجیل آورد. بنابراین عیسی تجسم وحی الهی است و به عقیده‌ی آنان وی نه حامل پیام وحی بلکه عین پیام وحی می‌باشد. بر پایه‌ی باور مسیحیان، «انجیل‌ها حاصل تلاش شاگردان او [مسیح] است که از طریق الهام، ایمان خود به مسیح و مفهوم این ایمان در جامعه‌ی پیروان وی را اعلام کرده‌اند.» (میشل، ۱۳۸۷: ۵۰) بنابراین اگر تناقضات ناچیز در انجیل چهارگانه یافت شود، نمی‌توان آن را به خدا نسبت داد، زیرا از دید مسیحیان، انجیل چهارگانه نوشته‌ی شاگردان عیسی مسیح هستند نه پیام وحی. افزون بر این، هیچ‌چیز، با فرض پذیرش دیدگاه وی در باب تعارضات در انجیل، با چه سازوکاری از این تعارضات به نقض مسیحیت می‌رسد و به دیگر ادیان تعمیم و تسری می‌دهد؟

(۲) همه‌ی متون علاوه بر معنای ظاهری، دارای معانی دیگری است که باید در زمینه‌ی آن متن تفسیر گردد. متون کتاب مقدس هم از این قاعده مستثنی نیست و دارای معانی غیر از معنای ظاهری است.

«کتاب مقدس دارای معانی متفاوتی است و علاوه بر معنای ظاهری سه معنای دیگر وجود دارد که جزء معنای ظاهری آن نیست. آنها عبارتند از: معنای تمثیلی، درباره‌ی اینکه متدینان باید به چه چیزهایی ایمان داشته باشند. معنای استعاری یا اخلاقی، درباره‌ی اینکه متدینان باید چگونه رفتار کنند و معنای تأویلی، درباره‌ی اینکه مسیحیان به چه چیزی می‌بایست امیدوار باشند.» (مک‌گراث، ۱۳۸۷: ۳۱۵)

بر اساس تقسیم‌بندی آلیستر ای مک‌گراث کتاب مقدس دارای چهار لایه‌ی فهم معنا می‌باشد که نمی‌توان به تنهایی با بهره‌گیری از یک لایه به معنای حقیقی آن دست یافت.

«می‌خواهم دین را روی میز تشریح قرار دهم. اگر آن‌گونه که بسیاری از وفادارانش تأکید دارند، اساساً خوش‌خیم باشد، پس با سلامتی نمایان خواهد شد؛ ظن و گمان به کنار گذاشته می‌شود و آن وقت این امکان را خواهیم داشت تا مانند هر پدیده‌ی طبیعی دیگری که در تیررس ماست، به روی برخی از آسیب‌های رفتاری پیرامونی دین تمرکز نماییم. ولی اگر خوش‌خیم نباشد، هر چه زودتر مشکلات را پیدا کنیم، مسلماً بهتر خواهد بود.» (Ibid: 39)

۶ ارزیابی دیدگاه‌های ریچارد داوکینز

ریچارد داوکینز، یکی از منتقدان بزرگ آفرینش‌گرایی است. داوکینز از زیست‌شناسان نوداروینیستی است که نوشته‌های پرشماری در زمینه‌ی دین و نگاه تکاملی به دین دارد. وی یک پوزیتیویست با رویکرد اومانستی سکولار و علم‌گرا می‌باشد که نخستین بار در سال ۲۰۰۶ در کتاب «توهم خدا» ادعا می‌کند، به احتمال زیاد، خدایی برای جهان موجود نیست. او در این کتاب به برهین اثبات خدا می‌تازد و تلاش می‌کند بر پایه‌ی دیدگاه فرگشتی داروین یک تبار پیوسته‌ای میان انسان و حیوانات برقرار نماید. وی در این زمینه استدلال می‌کند، راهبرد داروین هرگونه مفهوم خدا در آفرینش و طراحی جهان را از بین می‌برد، پس نیروهای کور انتخاب طبیعی می‌توانند دلیل هر آفرینش و طراحی باشند. او علاوه بر اینکه پیدایش جهان را به نیروهای کور طبیعت وابسته می‌داند، معتقد است، خدا ویروس ذهن است و اعتقاد به دین مانع گسترش علم می‌شود. دیدگاه‌های داوکینز را در کتاب‌های «توهم خدا»، «ژن خودخواه»، «ساعت‌ساز نابینا»، «یک دین‌یار شیطان»، «رودخانه‌ای از بهشت»، «فنوتیپ گسترش‌یافته»، «صعود به قله‌ی ناممکن»، «گسیختن رنگین‌کمان»، «داستان نیاکان»، «بزرگترین نمایش روی زمین: سندی برای تکامل» و «جادوی واقعیت: چگونه می‌دانیم چه چیزی واقعاً درست است؟» می‌توان یافت. داوکینز در بیشتر

نقد: از بررسی اندیشه‌های دنت، نکات زیر به دست می‌آید:

(۱) دنت دین را نفی نمی‌کند و آن را با نگاه علمی تبیین می‌نماید و می‌گوید: «منظور من این نیست که علم باید تلاش کند چیزی انجام دهد که دین آن را انجام می‌دهد، بلکه علم باید آنچه را که دین انجام می‌دهد، تبیین علمی نماید.» (Ibid: 30) افزون بر این، وی علت تبیین‌های موشکافانه‌ی علمی را به دین تعمیم می‌دهد، زیرا، معتقد است؛ همانگونه که پیش‌بینی‌های علمی باعث شده است از زیان برخی از رخدادهای طبیعی مانند ال نینو و ... یا از زیان مالی مانند تحلیل‌های اقتصادی وضعیت بحران‌های مالی و ... برای انسان پیشگیری نماید، به همین دلیل باید پدیده‌ی دین نیز تبیین علمی گردد تا دین بتواند برای انسان مفید فایده باشد.

(۲) دنت برای تبیین برخی از رفتارهای متدینین در کتاب خود می‌گوید: «هر کسی می‌تواند نقل قولی از انجیل بیاورد و چیزی را اثبات نماید و دقیقاً به همین دلیل است که باید نگران اطمینان کاذب خود بود.» (Ibid: 51) از تحلیل این بند این نتیجه به دست می‌آید که در آغاز باید دین و متون دینی را باور داشت و پس از آن حکم به برداشت فردی باورمندان به دین داد.

(۳) دنت در شکستن طلسم، اصل پدیده را نگه می‌دارد و افسون و تابوی آن را با انجام مطالعه می‌شکند. وی می‌گوید:

«شما این امکان را دارید تا تابوی انجام مطالعه‌ی بی‌غرضانه‌ی یک پدیده را بشکنید، پس [با انجام این مطالعه‌ی بنده با این کتاب] یک طلسم در اینجا شکسته شد و باید خود آن پدیده را طی مطالعه خود از بین نبرد، که یک طلسم دیگر همچنان وجود خواهد داشت که می‌توان با خوبی و خوشی تحت تأثیر آن بود.» (Ibid: 48)

(۴) دنت دلیل تبیین علمی از دین را اصلاح آسیب‌های برداشت رفتاری از آن می‌داند و می‌گوید:

نوشته‌های خود هرگونه ایمان به بعد فرامادی ادیان را نفی می‌کند که در این پژوهش ضمن بیان دیدگاه‌های او، تلاش می‌شود تا پاسخی از زبان خداپاوران در قالب نقد به وی داده شود.

الف) خدا فرضیه‌ای علمی است.

داوکینز طبیعت‌گرایی را مبنای جهان‌بینی قرار داده و معتقد است، روش علمی یگانه روش معرفتی است که می‌تواند پدیده‌های جهان را تبیین نماید. داوکینز باورهای دینی را هم با همین روش بررسی می‌کند. خدا در این نگاه، فرضیه‌ای علمی است که باید با معیارهای تجربی مطالعه گردد. وی برای تبیین خود در گام نخست با هرگونه مرزبندی میان موضوعات و اهداف علم و دین مخالفت می‌نماید و پس از آن با فرضیه قلمداد کردن خدا، می‌خواهد آن را بر اساس معیار علوم تجربی تبیین و اثبات کند. با طرح این موضوع از سوی داوکینز و دیگر نوخداناباوران دو هدف دنبال می‌شود: (۱) تنها علم شایستگی پرداختن به خدا، دین و عقاید دینی را دارد. (۲) میان علم و دین رویارویی از نوع تعارض وجود دارد و مخاطبین باید یکی از این دو حوزه را انتخاب نمایند. داوکینز بارها در کتاب «پندار خدا» می‌گوید: «فرضیه‌ی خدا، فرضیه‌ای علمی درباره‌ی جهان است.» (Dawkins, 2006: 24) او در جای دیگری در همین کتاب مدعی می‌شود: «جهان با یک خالق، با جهان بدون آن بسیار گونه‌گون است. پس چرا نشود که آن را یک نظریه‌ی علمی دانست؟» (Ibid: 78) همچنین اشاره می‌کند: «بود و نبود یک خالق هوشمند متعال یا راست و دروغ باورها و عقاید دینی در حوزه‌ی مسایل علمی هستند که باید در علم از آنها بحث شود.» (Ibid: 82) طبق دیدگاه‌های داوکینز، اگر خدا فرضیه‌ی علمی باشد آنگاه بر اساس قوانین علمی صدق و کذب آن باید به اثبات برسد. حال باید دید آیا خدا یک فرضیه‌ی علمی است؟

نقد: (۱) وقتی به چیزی فرضیه گفته می‌شود مراد آن است که از یک سری گزاره‌های نظری تشکیل شده باشد. برابر تلقی ادیان توحیدی، خدا شخصی است که نمی‌توان او را به عنوان یک امر انتزاعی در نظر گرفت و گزاره‌های نظری پیرامون آن ترتیب داد. بنابراین، وقتی از خدا تلقی شخص‌وار به دست آید، هیچگاه فرضیه‌ی علمی نخواهد بود تا بر اساس قوانین علمی اثبات یا رد شود. زیرا؛ در این صورت خدا هم مانند پدیده‌های مادی دارای جسم و ماده باشد که علم بتواند در این حوزه ورود کند؛ در حالی که از یک سو، خدا مادی نیست و از سوی دیگر، علم درباره‌ی پدیده‌های غیرمادی نظری ارائه نمی‌دهد.

(۲) ویژگی‌های فرضیه‌ی علمی آن است که مصداق آن فرضیه حالتی مادی و فیزیکی داشته باشد یا تن به آزمون و مشاهده بدهد. به بیان دیگر، فرضیه عبارت است از ساختار مفهومی برای درک مشاهدات و آزمایش‌هایی که قابلیت تکرار دارند. حال باید پرسید: آیا آموزه‌های دینی مانند خدا، ایمان به فراماده، قابلیت مشاهده یا آزمایش‌پذیری دارد؟ کیث وارد در پاسخ به داوکینز می‌گوید: «خدا فرضیه نیست، زیرا او نه حالت فیزیکی دارد و نه تن به مشاهده و آزمون می‌دهد. گفته‌ی داوکینز نشان می‌دهد که او با فلسفه و روش اندیشیدن فلسفی آشنا نیست و فقط به علم تجربی مشغول است.» (Ward, 2007: 9) بنابراین نمی‌توان با روش علمی که بر روی طبیعت و ماده به مطالعه می‌پردازد، درباره‌ی خدا گفتگو کرد.

ب) منشأ دین میم‌ها می‌باشد.

یکی از استدلال‌های روانشناسی تکاملی این است که مکانیسم‌های رفتاری خاصی که انسان به ارث برده در ذات انسان ریشه دوانده‌اند و این ثابت می‌کند که آنها اقتباسی می‌باشند و سبب بقای گروه‌هایی می‌شود که آنها را پذیرفته باشند. بشر، روشی را در عملکرد خود استفاده می‌کند که

گرفت. داوکینز آن را کوتاه‌نوشت mimeme از واژه‌ی یونانی mimema به معنای "چیزی که تقلید شده" به کار برد.

۱- میم یا میم (meme) واحد فرهنگی است که از ذهن به اذهان دیگر انتقال می‌یابد. ریچارد داوکینز در کتاب «ژن خودخواه» از این واژه برای تأکید به شباهت آن به ژن بهره

نقد: این پرسش پیش می‌آید که آیا این‌گونه تفاسیر تکاملی باعث حذف این ایده می‌شوند که اعتقادات دینی به چیزی واقعی اشاره دارند. این فرضیه اغلب به صورت ضمنی در روانشناسی تکاملی وجود دارد و قابلیت به چالش کشیدن و بازبینی را دارد. برای مثال، عموماً این‌طور تصور می‌شود که فشارهای تکاملی انتخابی، سبب پیدایش مقوله‌های قابل درک و هستی‌شناسانه‌ی قابل اتکا می‌شود، بدین ترتیب آنها می‌توانند اعتقادات واقعی درباره‌ی پیرامون خود مطرح کنند. چرا باید اعتقادات دینی را از این قانون مستثنی کرد؟ مک‌گراث می‌گوید: «فشارهای انتخاب، چه متأثر بر فرد باشند چه بر گروه، ممکن است منجر به گرایش‌ات گوناگونی در ذهن انسان‌ها شوند که به طور طبیعی باعث افزایش پذیرش اعتقادات دینی می‌شوند.» (McGrath, 2010: 163)

پ) خدا ویروس ذهن است.

داوکینز ادعا می‌کند، انسان برای بقای خود، از دوران بچگی یاد می‌گیرد، باید از تجربه‌های پیش از خود بهره ببرد؛ زیرا او با تجربه می‌آموزد که پیروی از دستوره‌های والدین، امنیت و آسایش وی را تضمین می‌کند و پیشرفتی برای او به ارمغان می‌آورد.

«ویژگی پیروی انسان در خردسالی، ساده‌لوحی برده‌وار در آینده برای او خواهد بود. همین امر محصول فرعی و اجتناب‌ناپذیر، آسیب‌پذیری در مقابل عفونت ویروسی ذهن است. بنابراین پیروی بی‌چون‌وچرا در زمان خردسالی که برای شخص انسانی در آن دوره سودمند بوده، اکنون به کوره‌راهی رفته و به عادت تبدیل شده که او بر اساس این عادت به آسانی فرامین دینی را می‌پذیرد. در نتیجه ذهن فرد به ویروس دین آلوده می‌شود.» (Dawkins, 2006: 72)

نقد: مک‌گراث در پاسخ به این دیدگاه داوکینز می‌گوید:

«این نظریه درباره‌ی خدا از نظریاتی است که وی بدون دلیل علمی آن را مطرح نموده است. این

موفقیت آن از لحاظ تکاملی در یک دوره‌ی طولانی به اثبات رسیده باشد. به عنوان نمونه، خودخواهی برای نمود بقای یک گروه، بد است. گروه‌های خودپرست، یا تنها می‌شوند یا منقرض. بنابراین تصور می‌شود این روش‌های رفتاری و تفکری دارای کیفیت اخلاقی باطنی هستند و به گونه‌ای زیست‌شناختی مؤثر واقع می‌شوند.

با توجه به این توضیحات، اعتقاد به خدا چه می‌شود؟ برخی بر این عقیده هستند که دین از طریق انتخاب طبیعی رشد یافته است، زیرا دین ارائه‌کننده‌ی برخی امتیازات تکاملی است. گروه دیگری عقیده دارند، دین یک محصول تکاملی و یک رخداد عصب‌شناختی است. طبق دیدگاه گروه دوم، دین به عنوان محصول مکانیسم‌های روان‌شناختی، رشد می‌کند و ارائه‌دهنده‌ی مزیت‌های تکاملی دیگری است. بنابراین دین به خودی خود مزایایی برای بشر ارائه نکرده است، بلکه با تکامل‌های اقتباسی دیگری مرتبط است. حال باید دید، چنین پیشنهاداتی چگونه ارزیابی می‌شوند؟ آیا روانشناسی تکاملی می‌تواند توجیهی برای منشأ اعتقاد به دین بیاورد؟ داوکینز در کتاب ژن خودخواه دیدگاه‌های خود را در این زمینه چنین بیان می‌کند:

«ما این توانایی را داریم که با ژن‌های خودخواه زمان خود مبارزه کنیم و حتی اگر لازم باشد با مم‌های خودخواه در حین تلقین عقیده نیز مقابله کنیم. مم یک واحد فرهنگی مانند ایده یا رفتار است که به وسیله‌ی فرهنگ از فردی به فرد دیگر منتقل می‌شود. ما می‌توانیم درباره‌ی راه‌های ترویج و پرورش تعمدی غیرپرستی خالص و بی‌غرضانه بحث کنیم، چیزی که در طبیعت جایی ندارد، چیزی که قبلاً در کل تاریخ دنیا هم وجود نداشته. ما به عنوان ماشین‌های ژنی بوجود آمده‌ایم و به عنوان ماشین‌های ممی تربیت شده‌ایم، اما این قدرت را داریم که علیه خالقان خود برخیزیم. بر روی زمین، فقط ما می‌توانیم بر علیه استبداد هم‌نسل‌سازان خودپرست شورش کنیم.» (Dawkins 1989: 213)

ث) فروکاستن طراح و خالق به هوش فراانسانی و فراطبیعی

داوکینز خدا را به یک هوش فراانسانی و فراطبیعی فرومی‌کاهد و به دنبال آن است، اثبات کند فرضیه‌ی خدا شکست‌خورده است. داوکینز می‌گوید: «یک هوش فراانسانی و فراطبیعی وجود دارد که جهان و هر چه در آن است، از جمله انسان‌ها را از روی قصد آفریده است.» (Dawkins, 2006: 31) وی با فروکاستن خدا به یک علت فراطبیعی به دنبال آن است که خدا را در اندازه‌ی یک سیستم فیزیکی پایین بیاورد.

نقد: داوکینز وقتی خدا را به عنوان طراح و هوش فراانسانی معرفی می‌کند، نشان از این دارد که خود در درونش به یک خدای خالقی اندیشیده که آن را در قالب طراح و هوش فراطبیعی معرفی می‌کند. به بیان ایان باربور «تصور یا علم اجمالی انسان از وجود خداوند فطری است و همانا نوعی دل‌آگاهی بدوی است که انسان نسبت به لاهوت دارد.» (باربور، ۱۳۹۲: ۳۸) بنابراین شاید وی اعتقاد راسخی به خدای خالق نداشته باشد و آن را به زبان نیارد ولی ناخواسته به صورت بسیار مبهم به خالق اشاره می‌کند.

ج) باطل بودن براهین اثبات وجود خدا

داوکینز، باطل بودن براهین اثبات خدا را در کتاب پندار (توهم) خدا می‌آورد و براهین آکوئیناس را مورد انتقاد قرار می‌دهد. وی می‌گوید: «استدلالاتی که توماس آکوئیناس در قرن سیزده برای اثبات وجود خدا بیان نموده دچار دور هستند، بنابراین باطل می‌باشند.» (Dawkins, 2006: 76) او به براهین اثبات خدا حمله می‌کند و برهان غایت‌شناختی را به وسیله‌ی نظریه‌ی تکاملی داروین شکست خورده و برهان هستی‌شناختی را مغالطه‌آمیز و بازی با کلمات می‌داند. علاوه بر این، داوکینز برهان تجربه دینی را توهم و خیال می‌داند و آنرا بی‌اعتبار جلوه می‌دهد.

نقد: (۱) از سوی داوکینز، نگاه پوزیتیویستی به خدا و براهین اثبات خدا مانند فرضیه‌ی علمی است

نظریه به قدری از روش‌های مرسوم در جوامع علمی دور است که می‌توان آن را رد نمود. می‌توان ادعا کرد که ویروس خواندن خدا و محصول جنبی دانستن دین، ریشه در نظریه‌ی مم او دارد.» (McGrath, 2007: 69)

ت) دین مانع پیشرفت علم می‌شود؛ بنابراین علم، خدا و دین را حذف کرده است.

داوکینز پس از اینکه خدا را ویروس ذهن خواند، دیدگاه چالشی دیگری طرح کرد مبنی بر اینکه، دین مانع گسترش علم می‌گردد، بنابراین باید خدا و دین کنار گذاشته شوند. داوکینز با معرفی نظریه‌ی تکاملی داروین به عنوان یک جهان‌بینی، آن را از حد یک نظریه‌ی علمی خارج کرده و می‌گوید: «جهان هیچ طرح، هدف، شر و خیری ندارد و چیزی جز یک انفعال کور نیست. داروین‌یسم یک دیدگاه علمی زیست‌شناختی نبوده بلکه یک جهان‌بینی است که بر اساس آن علم انسان را به سوی الحاد می‌برد.» (Dawkins, 1995: 133)

نقد: علم، مرزهایی دارد و برای فعالیت در آن به ابزاری نیازمند است که بتواند منحصرًا یک رخداد علمی را اثبات یا رد کند. بنابراین چون وجود خدا یک امر طبیعی و علمی نیست، در نتیجه نمی‌توان با این ابزار علمی آن را اثبات یا رد نمود. مک‌گراث در پاسخ به داوکینز معتقد است، نه تنها علم باعث حذف خدا نشده؛ بلکه ایمان را تأیید می‌کند. وی می‌گوید:

«روش علمی توانایی داوری درباره‌ی خدا را چه به صورت ایجابی چه به صورت سلبی ندارد. کسانی که اعتقاد دارند وجود خدا را با روش علمی اثبات یا رد می‌کنند پا را از مرزهای دانش فراتر می‌گذارند که باعث بی‌اعتباری علم می‌شوند. برخی از زیست‌شناسان برجسته مانند فرانسیس کالینز که سرپرست تعیین ژنوم انسانی است، بر این باور است که علوم طبیعی ایمان را تأیید می‌نمایند.» (McGrath, 2007: 41)

بلکه پسرفت هر دو حوزه را در پی خواهد داشت. حال راه حل این مشکل چیست؟

از دیدگاه برخی از منتقدان خداناباوری نوین مانند آلپرست ای مک گراث، یکی از راه حل ها، حفظ استقلال هدف، قلمرو و روش علم و دین و یاری گرفتن از این دو حوزه برای کمک به حوزه های یکدیگر است. بنیادی ترین پیشنهاد مسأله ای تحدید و حفظ مرزبندی علم و دین است. با زیر سؤال رفتن استقلال قلمرو، هدف و روش هر حوزه علاوه بر اینکه ستم و جفا به هر یک وارد می شود، باعث می شود تا یکی حذف گردد و معرفت بخشی خود را از دست بدهد و دیگری یکه تاز بی دلیل و متعصب باشد. نمونه ای این مورد را می توان به نحوه برخورد میان آفرینش گرایان و علم باوران در رویارویی با نظریه تکامل اشاره نمود. دانالد گیلیس در این زمینه می گوید: «مدتهاست که عرف تحصیل کردگان، نظریه تکامل داروین را نظریه ای علمی می دانند و توضیح منشأ انواع در سفر پیدایش را یک اسطوره دینی می شمرند. خلقت گرایان به این دیدگاه تاخته اند و مدعی شده اند که توضیح سفر پیدایش نظریه ای است هم پایه ای نظریه داروینی.» (گیلیس، ۱۳۹۱: ۱۸۴) با این توضیحات مشخص می شود، علم از دیدگاه پوزیتیویستی، آن معرفتی خواهد بود که موافق با مشاهده و آزمایش باشد و اعتقاد دینی آن است که قابل تأیید با آزمایش و مشاهده نباشد. بنابراین، علم معرفت به پدیده های جهان را به دست می دهد و مسایل دینی مانند خدا و ایمان در قلمرو باور قرار می گیرد.

۸ نتیجه گیری

آغاز پیدایش دیدگاه های خداناباوری نوین سال های نخست سده ۲۱ میلادی می باشد. خداناباوری نوین، رویکرد ایجابی یا اثباتی است که به دنبال عدم باور به وجود خدا نیستند و تلاش می نمایند شواهدی را برای انکار خدا بیابند. خداناباوران نوین از ندانم گویی و موضع احتیاط خداناباوری کلاسیک، خارج شده و براهین اثبات وجود خدا را نارسا

که باید مورد آزمایش و مشاهده قرار گیرد. در صورتی خدا و براهین اثبات خدا مادی و طبیعی نیستند که تن به مشاهده و آزمایش دهند.

(۲) از دید مک گراث براهینی که از سوی آکوئیناس ارائه گردیده، به دنبال اثبات وجود خدا نیستند بلکه برای تقویت ایمان به خدا هستند. مک گراث می گوید: «آکوئیناس این پنج برهان را تنها نشان دهنده ای انسجام درونی ایمان به خدا ذکر می کند و به وسیله ای آن می کوشد از طریق استناد به علیت و بهره گیری از تجربه ای زیبایی شناختی دلالت های عقلی ایمان را کشف نماید.» (McGrath, 2007: 26)

(۳) چون داو کینز معقولیت گزاره های دینی را از طریق اثبات علمی تبیین می نماید، بنابراین از نظر او ایمان امری نامعقول و بیهوده است. در صورتی که بسیاری از باورهای دینی با وجود اینکه معقول هستند ولی اثبات پذیر نمی باشند.

۷ راه حل رویارویی پیش آمده بین باورمندان به دین و نوخداناباوران علم گرا

خداناباوران نوین دیدگاه های خود را بر پایه ای علم و بویژه طبیعت گرایی مبتنی بر نظریه تکامل قرار دادند و دو حوزه ای علم و دین را با هم جمع کرده و اظهار نمودند که باید خدا، دین و آموزه های دینی بر اساس روش علمی تبیین گردد. این گروه مدعی شدند، خدا نوعی فرضیه ای علمی است، بنابراین علم، خدا و دین را از بین برده است. در برابر این گروه، خداناباوران قرار دارند که علم و قوانین علمی را یکسره نارسا می دانند و در برخی از دوره ها با نگاه اکثری به دین مدعی شده اند که تنها دین باید هر آنچه که در جهان و زندگی پیرامونی انسان قرار دارد، تبیین نماید. این رویارویی سبب شده است که دو حوزه ای علم و دین درگیر برخی از تضادها و تناقض هایی شوند که نه تنها باعث پیشرفت یکدیگر نمی شود،

می‌دانند و به دنبال تدارک شواهدی برای رد وجود خدا هستند. اینان دیدگاه‌های خود را بر طبیعت‌گرایی مبتنی بر نظریه‌ی فرگشتی داروین بنا نموده و به دنبال تبیین علمی از دین و آموزه‌های دینی می‌باشند تا جایی که دین و خدا را فرضیه‌ی علمی قلمداد می‌کنند و یگانه راه معرفت بشری را قوانین علمی می‌دانند. خداناباوران نوین به جای گفتگو با اهل فن و فلسفه، عموم مردم را خطاب قرار می‌دهند و دیدگاه‌های خود را برای همه‌ی مردم تبیین می‌نمایند. سم هریس با «ایمان به خدا سبب رنج زندگی انسان» و «قوانین علمی ملاک صدق گزاره‌های دینی»، کریستوفر هیچنز با «دین پدیده‌ای انسانی» و «تکیه بر ظاهر متن مقدس، لازمه‌ی مفاد ایمان»، دنیل دنت با «بررسی دین با روش طبیعت‌گرایانه و علمی» و ریچارد داوکینز با «فرضیه‌ی علمی بودن خدا»، «ممها منشأ دین»، «ویروس ذهن بودن خدا و دین»، «دین مانع پیشرفت علم و حذف دین و خدا از سوی علم»، «فروکاستن طراح و خالق بودن به هوش فراطبیعی

و فراانسانی» و «باطل بودن براهین اثبات خدا» مهم‌ترین دیدگاه‌های خداناباوری نوین خود را ارائه می‌دهند. برآیند آنالیز دیدگاه‌های خداناباوران نوین به قرار زیر است:

الف) چون مخاطب خداناباوران نوین مردم عادی می‌باشند، بنابراین آنان عمیقاً به مبانی دین ورود نمی‌کنند و دیدگاه‌های خود را درباره‌ی دین به صورت نمونه‌ای جذاب معرفی می‌نمایند.

ب) نمونه‌های مورد اشاره خداناباوران نوین دو ویژگی بزرگ دارد: نخست؛ خود برداشت ظاهری از مبانی دینی دارند، دوم؛ به رفتارهای ظاهرگرایانه برخی از مدعیان دینداری که بر خلاف دین و مبانی آن اقدام می‌کنند، استناد می‌نمایند.

پ) دیدگاه‌های خداناباوران نوین درباره‌ی نقد و رد دین، خدا و باور مؤمنان، تنها تبیین علمی است و در این تبیین اثبات ادعایی صورت نمی‌گیرد.

منابع

- Barbour. I, (2013), Issues in Science and Religion, translated by Bahao-Aldin Khoramshahi, Tehran, University Publication Center. (In Persian)
- Dawkins, R. (1986), The Blind Watchmaker. London and New York: North.
- Dawkins, R. (1989), The Selfish Gene. USA, New York, Oxford.
- Dawkins, R. (1995), River Out of Eden: A Darwinian view of life, London: Phoenix.
- Dawkins, R. (2003), The Improbability of God. Free Inquiry Magazine, 18, no. 2.
- Dawkins, R. (2004), A Devil's Chaplain: Reflections on Hope, Lies, Science and Love, First Mariner, New York.
- Dawkins, R. (2006), The God Delusion, New York, Houghton Mifflin.
- Dennett, D. (1996), Darwin's Dangerous Idea: Evolution and the Meanings of Life. Simon & Schuster. Reprint edition.
- Dennett, D. (2007), Atheism and Evolution, Michael Martin (ed); in The Cambridge Companion of Atheism, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dennett, D. (2007). Breaking the spell: Religion as a Natural Phenomenon, USA, New York.
- Harris, S. (2004), The End of Faith: Religion, Terror and the Future of Reason, New York: Norton.
- Harris, S. (2007), Letter to a Christian Nation, New York: Knopf.
- McGrath. Alister E, and Joanna Collicutt McGrath. (2007), The Dawkins Delusion? Atheist Fundamentalism and the Denial of the Divine, The United States of American: Inter-University Press.
- McGrath. Alister E. (2010), Science and Religion, a new Introduction, Blackwell Publishers.
- McGrath. Alister E. (2009), Reformation Thought, translated by Behrooz Hadadi, Qom, University of Religions Publication. (In Persian)
- Michel, Thomas, (2009), An Introduction to Christian Theology, translated by Hossein Tofighi, Qom, University of Religions Publication. (In Persian)
- Peterson. M, Hasker. W, Reichenbach. B, Basinger. D, (2010), Reason and Religious Belief: An Introduction to the Philosophy of Religion, translated by Ahmad Naraghi & Ebrahim Soltani, Tehran, Tarhe now Publication. (In Persian)
- Stace. Walter T, (2011), Religion and the modern mind, translated by AmadReza Jalili, Tehran, Hekmat Publication. (In Persian)
- Ward, K. (2007), The Case for Religion, Oneworld, London.